

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GUÉNON, RENÉ

Iluziile ocultismului modern în căutarea spirituală: Eseuri despre spiritism, teozofism și reîncarnare / René Guénon; trad. în lb. română:

Teodoru Ghiondea. – București: Herald, 2022

ISBN 978-973-111-975-5

I. Ghiondea, Teodoru (trad.)

29

Pentru noutăți și comenzi:

www.edituraherald.ro

office@edituraherald.ro

Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61

Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60

Mob: 0744.888.388, 0771.664.320

René Guénon

Iluziile ocultismului modern în căutarea spirituală

Eseuri despre spiritism, teozofism și reîncarnare

SELECȚIE DE STUDII DIN:

L'ERREUR SPIRITE (EROAREA SPIRITISTĂ)

*

LE THÉOSOPHISME – HISTOIRE D'UNE PSEUDO-RELIGION

(*TEOZOFISMUL – ISTORIA UNEI PSEUDO-RELIGII*)

Traducere din limba franceză de

TEODORU GHIONDEA

© L'Erreur spirite, Marcel Rivière, 1923

© Le Théosophisme: histoire d'une pseudo-religion, La Nouvelle
Librairie, 1921

EDITURA HERALD
București

Cuprins**SELECȚIE DE STUDII DIN
L' ERREUR SPIRITE
(EROAREA SPIRITISTĂ)**

Reîncarnarea	11
Extravaganțele reîncarnaționiste	43
Despre satanism	63
Definiția spiritismului	93
Originile spiritismului	103
Explicația fenomenelor	117
Concluzie	149

**SELECȚIE DE STUDII DIN:
*LE THÉOSOPHISME – HISTOIRE D'UNE
PSEUDO-RELIGION*
(TEOZOFISMUL – ISTORIA UNEI
PSEUDO-RELIGII)**

Teozofie și Teozofism	159
Principalele idei ale învățăturii teozofiste	165
Teozofismul și Protestantismul	181
Antropozofia lui Rudolf Steiner	189
Teozofismul și religiile	202
Creștinismul ezoteric	210
Concluzie	217

Reîncarnarea

*Între necesitatea unor răspunsuri și o aspirație legitimă, occidentalul, europeanul modern, a recurs la o concepție pe care a atribuit-o, în mod fals, unor tradiții autentice: cea a **reîncarnării**, în care și-a aflat, iluzoriu, o satisfacție trecătoare, dogmatizând-o și perpetuând-o.¹*

Nu intenționăm să prezentăm aici un studiu complet despre problema reîncarnării, căci ar fi necesar un întreg volum pentru a o examina sub toate aspectele; poate altă dată vom reveni asupra subiectului; acesta merită, nu în sine, căci este numai o absurditate pur și simplu, ci din cauza bizarei răspândiri a acestei idei de reîncarnare, care este, în vremea noastră, una dintre cele care contribuie considerabil la tulburarea mentală a multora. Neputându-ne lipsi acum să tratăm acest subiect, vom spune cel puțin ceea ce este esențial de spus; iar argumentarea noastră este adresată nu numai spiritismului kardecist², ci și împotriva tuturor celorlalte școli „neospiritualiste” care, urmându-l, au adoptat această idee, modificând unele detalii ale acesteia mai mult sau mai puțin importante. Dimpotrivă, această respingere nu se referă, ca și precedentă³, la spiritism considerat în general, căci reîncarnarea nu este un element absolut esențial, și cineva

---

¹ Comentariile introductive scrise cu italice la începutul fiecărui capitol aparțin traducătorului, care a realizat și selecția textelor prezente în acest volum. (N. red.)

² Este vorba despre Allan Kardec (pseudonimul lui Hippolyte Léon Denizard Rivail), fondator al filosofiei spiritiste, autor de cărți considerate importante pentru curentul spiritist din Franța, din Europa și, în perioada contemporană, din lumea întreagă. (N. tr.)

³ Este vorba despre studiul *Comunicarea cu morții*, pe care cititorul îl va găsi în continuarea volumului. (N. tr.)

IBRIS We know books

poate fi spiritist fără a o admite, în timp ce nu poate fi astfel fără a admite manifestarea morților prin fenomene sensibile. De fapt, se știe că spiritiștii americani și englezi, adică reprezentanții celei mai vechi forme ale spiritismului, au fost unanimi în a se opune teoriei reîncarnaționiste, pe care Dunglas Home¹, în special, o critica violent²; a fost necesar, mai târziu, ca unii dintre ei să se decidă pentru a o accepta, pentru ca această teorie, pe parcurs, să pătrundă în mediile anglo-saxone pe căi străine spiritismului. În Franța chiar, unii dintre primii spiritiști, cum sunt Piérart și Anatole Barthe, s-au separat de Allan Kardec pe această temă; dar astăzi se poate spune că spiritismul francez întreg a făcut din reîncarnare o adevărată „dogmă”; Allan Kardec nu a ezitat să îi dea acest nume.³ Reamintim că de la spiritismul francez a împrumutat-o mai întâi teozofismul, apoi ocultismul papusian⁴ și diferite alte școli care au făcut, și acestea, din ea unul dintre articolele de credință; aceste școli le-au reproșat spiritiștilor conceperea reîncarnării într-un mod prea puțin „filosofic”, modificările și complicările diferite pe care ei le-au adus teoriei reîncarnării neputând ascunde acest împrumut inițial.

Am precizat câteva dintre divergențele care există, în legătură cu reîncarnarea, fie printre spiritiști, fie între ei și alte școli; despre aceasta ca și despre altele, învățăturile „spiritiș-

¹ Daniel Dunglas Home (1833–1886), medium și „clarvăzător” scoțian, celebru pentru sutele de demonstrații de levitație și alte „fenomene paranormale”. (N. tr.)

² *Les Lumières et les Ombres du Spiritualisme*, pp.118–141.

³ *Le Livre des Esprits*, pp. 75 și 96. [Vezi *Cartea spiritelor - 1019 întrebări și răspunsuri despre nemurirea sufletului, cheia de înțelegere a legăturii dintre viață și moarte*, trad. George Scrima, Ed. Herald, 2021 (N. red.)]

⁴ Papus (pseudonimul lui Gérard Anaclet Vincent Encausse) (1865–1916), medic și ocultist francez, cofondator al Ordinului Martinist. (N. tr.) [Vezi și *Știința numerelor - Tratat de inițiere în legile destinului și puterea secretă a numerelor*, trad. George Scrima, Ed. Herald, 2022. (N. red.)]

tilor” sunt destul de fluctuante și contradictorii, iar pretinsele constatări ale „clarvăzătorilor” nu sunt mai puțin așa. Astfel, am văzut că, pentru unii, o ființă umană se reîncarnează având același sex; pentru alții, se reîncarnează indiferent de sex, fără a se invoca vreo lege în această privință; pentru alții, există o alternanță, mai mult sau mai puțin regulată între încarnările masculine și cele feminine. La fel, unii susțin că omul se reîncarnează întotdeauna pe pământ; alții pretind că se poate reîncarna la fel de bine fie pe o altă planetă a sistemului solar, fie chiar pe un astru oarecare; unii admit că, în general, există mai multe reîncarnări terestre consecutive înainte de a trece la o altă stare, și aceasta este opinia lui Allan Kardec însuși; pentru teozofiști nu există decât încarnări terestre pe perioada unui ciclu extrem de lung, după care o rasă umană întregă începe o nouă serie de încarnări într-o altă sferă și așa mai departe. Un alt punct la fel de discutat este acela al duratei intervalului dintre două încarnări consecutive: unii cred că se poate produce imediat sau cel puțin la un interval scurt după moarte, în timp ce, pentru alții, este necesară o perioadă mai lungă care să separe viețile terestre; am văzut în altă parte că teozofiștii, după ce presupuseseră că aceste intervale erau de douăsprezece sau cincisprezece secole minimum, au ajuns să le reducă în mod considerabil, în această privință prevăzând diferențe în funcție de „treptele de evoluție” individuală¹. Și la ocultiiștii francezi s-a produs o variație care este suficient de bizară pentru a fi semnalată: în primele sale lucrări, Papus, atacându-i pe teozofiștii de care tocmai se separase, repetă după ei că „după știința ezoterică, un suflet nu se poate reîncarna decât la finele a aproximativ cincisprezece secole, în afara câtorva excepții foarte clare (moarte în copilărie, moarte violentă, cei care sunt adepți [ai unei doctrine corespunzătoare

¹ *Le Théosophisme*, pp. 88–90.

sau organizații, grupuri etc. de aceeași orientare]^{1,2} și afirmă chiar, după convingerea lui H. Blavatsky³ și a lui R. Sinnett⁴, că „aceste cifre sunt rezultate din calcule astronomice prin ezoterismul hindus”⁵, în timp ce nicio doctrină tradițională autentică nu a vorbit vreodată despre reîncarnare, iar aceasta nu este decât o invenție cu totul modernă și occidentală. Mai târziu, Papus respinge complet pretinsa lege stabilită de teozofiști și declară că nu se poate da niciuna, spunând (respectăm întocmai stilul său) că: „ar fi la fel de absurd de a fixa un termen de douăsprezece secole sau unul de zece ani, un timp care să separe o încarnare de o întoarcere pe pământ, ca și fixarea unei perioade pentru viața umană pe pământ”⁶. Toate acestea nu au darul de a inspira încredere acelor care examinează lucrurile cu imparțialitate; și, dacă reîncarnarea nu a fost „revelată” de către „spirite” pentru bunul motiv că acestea nu au vorbit niciodată realmente prin intermediul meselor [de spiritism] sau al mediumurilor, cele câteva observații pe care le-am făcut sunt suficiente pentru a arăta că nu poate fi o adevărată cunoaștere ezoterică, predată ca învățătură de către inițiați care, prin definiție, ar ști la ce să se aștepte. Nici măcar nu e nevoie să se meargă până în fondul problemei pentru a

¹ Parantezele drepte aparțin traducătorului român. (N. red.)

² *Traté méthodique de Science occulte*, pp. 296–297.

³ Yelena Petrovna Blavatskaya (1831–1891), cofondatoare a Societății Teozofice, împreună cu Annie Besant, Mabel Collins și Henry Steel Olcott; a folosit prima termenul de „teozofie” în epoca modernă, preluându-l din filosofia antică grecească. Este autoarea cunoscutei cărți *Doctrina secretă*. Scriitoare, jurnalistă și ocultistă celebră, călătoare neobosită, străbătând Mongolia, India, întregul Tibet, în căutarea „învățăturii sacre, teozofice”. (N. tr.)

⁴ A.P. Sinnett (1840–1921), teozof, cunoscut ocultist englez, autorul cărților *The Occult World* și *Esoteric Buddhism* (*Budismul ezoteric*, trad. Ilie Iliescu, Ed. Herald, 2002). (N. tr.)

⁵ *Ibid.*, p. 341.

⁶ *La Réincarnation*, pp. 42–43.

respinge pretențiile ocultiştilor și ale teozofiștilor; ar rămâne ca reîncarnarea să fie echivalentul unei simple concepții filosofice; efectiv, ea nu este decât asta, și chiar la nivelul cel mai jos al concepțiilor filosofice, deoarece este absurdă în sensul propriu al termenului. Sunt multe absurdități în ceea ce susțin filosofii, dar cel puțin aceștia nu le prezintă, în general, decât ca ipoteze; „neospiritualiștii” se iluzionează cu totul (admitem aici buna lor credință, care este incontestabilă pentru mase, dar care nu este întotdeauna așa în ceea ce îi privește pe cei care le conduc [și le influențează]), iar siguranța cu care își formulează afirmațiile este unul dintre motivele care le fac și mai periculoase decât pe acelea ale filosofilor.

Am menționat termenul „concepție filosofică”; acela de „concepție socială” ar fi poate mult mai potrivit în această împrejurare, dacă luăm în considerare ceea ce a fost la originea sa adevărată ideea de reîncarnare. Pentru socialiștii francezi din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care i-au insuflat-o lui Allan Kardec, această idee era destinată să ofere o explicație pentru inegalitatea condițiilor sociale, care căpătau în ochii lor un caracter în mod special șocant. Spiritiștii au păstrat același motiv printre acelea pe care le invocau bucuroși pentru a justifica credința lor în reîncarnare și chiar au vrut să extindă explicația și asupra tuturor inegalităților, atât intelectuale, cât și fizice; iată ce afirmă Allan Kardec: „Sau sufletele la naștere sunt egale, sau ele sunt inegale, acest lucru este neîndoielnic. Dacă ele sunt egale, de ce sunt atât de diverse aceste aptitudini? [...] Dacă ele sunt inegale, Dumnezeu le-a creat astfel, dar atunci de ce există această superioritate a unora față de celelalte? Să admitem, dimpotrivă, o succesiune de existențe anterioare progresive, și atunci totul se va explica. Oamenii aduc cu ei la naștere intuiția a ceea ce au acumulat; ei sunt mai mult sau mai puțin avansați, conform numărului de existențe

pe care le-au parcurs, după cum sunt mai aproape sau mai departe de punctul de plecare, absolut la fel ca în cazul unei reuniuni de indivizi de toate vârstele, fiecare având o dezvoltare proporțională cu numărul de ani pe care i-a trăit; existențele succesive vor fi, pentru viața sufletului, ceea ce sunt anii pentru viața corpului. [...] Dumnezeu, în dreptatea Sa, nu a putut crea suflete mai mult sau mai puțin perfecte; dar, odată cu pluralitatea existențelor, inegalitatea pe care o vedem nu mai are nimic contrar echității celei mai riguroase¹. Léon Denis² spune același lucru: „Numai pluralitatea existențelor poate explica diversitatea caracterelor, varietatea aptitudinilor, disproporția calităților morale, într-un cuvânt toate inegalitățile care ne contrariază. În afara acestei legi ne vom întreba zadarnic de ce unii oameni au talent, sentimente nobile, aspirații înalte, în vreme ce alții nu au parte decât de prostie, pasiuni ignobile și instincte grosiere. Ce să se creadă despre un Dumnezeu care, dăruindu-ne o singură viață corporală, ne-a dăruit atât de inegal și, de la cel sălbatic până la cel civilizat, le-a împărțit oamenilor bunuri atât de puțin potrivite și un nivel moral atât de diferit? Fără legea reîncarnării nedreptatea domnește în lume. [...] Toate aceste nelămuriri se risipesc dinaintea doctrinei existențelor multiple. Ființele care se deosebesc prin puterea lor intelectuală sau prin virtuți au trăit mai mult [mai intens], au lucrat în plus, au căpătat o experiență și aptitudini mai complete³. Motive similare sunt invocate chiar de către școli ale căror teorii sunt mai puțin „primare” decât cele ale spiritismului, căci concepția reîncarnaționistă nu a putut pierde niciodată marca originii sale; teozofiștii, de pildă, pun și ei în

¹ *Le Livre des Esprits*, pp.102–103.

² Léon Denis, (1846–1927), filosof și ocultist francez din grupul G. Delanne – C. Flammarion. (N. tr.)

³ *Après la mort*, pp. 164–166.

fruntea motivelor, cel puțin accesoriu, inegalitatea condițiilor sociale. În ceea ce-l privește, Papus face exact același lucru: „Oamenii reîncep un nou parcurs în lumea materială, bogați sau săraci, fericiți sau nefericiți [din punct de vedere] social, conform rezultatelor căpătate anterior în reîncarnările precedente¹. În altă parte, el se exprimă și mai clar asupra acestui subiect: „Fără noțiunea de reîncarnare, viața socială este o nedreptate. De ce ființe lipsite de inteligență sunt burdușite de bani și copleșite cu onoruri, în vreme ce ființe de valoare se zbat în lipsuri și în luptă zilnică pentru hrană fizică, morală sau spirituală? [...] Se poate spune, în general, că viața socială actuală este determinată de o stare anterioară a spiritului și că ea determină starea socială viitoare².”

O atare explicație este cu totul iluzorie, și iată de ce: mai întâi, dacă punctul de plecare nu este același pentru toți, dacă sunt oameni mai mult sau mai puțin îndepărtați de el și care nu au parcurs același număr de existențe (este ceea ce susține Allan Kardec), există o inegalitate de care oamenii nu sunt responsabili și prin urmare reîncarnaționistii trebuie să o considere ca pe o „nedreptate” de care teoria lor este incapabilă să își dea seama. Apoi, chiar admitând că nu există aceste diferențe între oameni, există însă în evoluția lor (ne exprimăm în modul propriu spirițiștilor) un moment în care au început inegalitățile, iar acestea trebuie să aibă o cauză; dacă se spune că această cauză este identificată cu actele pe care oamenii le-au înfăptuit anterior, va trebui explicat cum anume acești oameni s-au putut comporta diferit înaintea apariției inegalităților dintre ei. Este inexplicabil pur și simplu, deoarece este aici o contradicție: dacă oamenii au fost perfect egali, erau asemănători din toate punctele de vedere și, admitând că aceasta a

¹ *Traité méthodique de Science occulte*, p. 167.

² *La Réincarnation*, pp. 113 și 118.

IBDIS | We know
 fost posibil, nu ar fi încetat niciodată să fie, numai dacă nu se contestă principiul rațiunii suficiente (și în acest caz nu mai este de căutat nici lege și nici explicație, oricare ar fi acestea); dacă au putut deveni inegali, înseamnă că această posibilitate prealabilă exista în ei și ea era suficientă pentru a determina inegalitățile de la origine, cel puțin potențial. Astfel, nu a făcut decât să micșoreze dificultatea crezând că o rezolvă și în final ea a rămas întregă; dar, într-adevăr, nu există dificultate, iar problema însăși nu este mai puțin iluzorie decât soluția pretinsă. Se poate spune despre această problemă, ca despre multe alte probleme de ordin filosofic, că ea nu există decât în virtutea faptului că este pusă greșit; și este astfel, deoarece intervin considerente de ordin moral și sentimental acolo unde nu ar avea ce să caute: această atitudine este în aceeași măsură lipsită de inteligență pe cât este cea a omului care se întreabă, de pildă, de ce o specie animală nu este egală cu alta, ceea ce este în mod evident lipsit de sens. Există în natură diferențe care ni se par a fi inegalități, în timp ce altele nu capătă acest aspect, iar acesta este un punct de vedere strict omenesc; și, dacă se va lăsa deoparte acest punct de vedere relativ, nu va mai fi cazul să se vorbească despre dreptate sau despre nedreptate în această ordine a lucrurilor. În fond, a te întreba de ce o ființă nu este egală cu alta înseamnă a te întreba de ce este diferită de aceasta: dar, dacă nu era diferită în niciun fel, ar fi fost aceasta în loc de a fi ea însăși. Devreme ce există o multitudine de ființe, este absolut necesar să fie diferite între ele; două lucruri identice sunt de neconceput, deoarece, dacă sunt identice cu adevărat, nu sunt două lucruri, ci unul și același lucru¹; Leibniz

¹ În acest caz, și-ar pierde valabilitatea primul principiu al logicii: *principiul identității*, din care rezultă că egalitatea, congruența etc. sunt numai „identități parțiale”; altfel, în limba logică, ar însemna că A este B, ceea ce este o absurditate evidentă. (N. tr.)

are dreptate deplină în acest sens. Fiecare ființă se distinge de celelalte, din principiu, prin aceea că poartă în ea anumite posibilități care sunt esențialmente inerente naturii sale și care nu sunt posibilități ale niciunei alte ființe; problema la care reîncarnațiștii pretind să aducă un răspuns se reduce până la urmă, pur și simplu, la întrebarea de ce o ființă este cea care este și nu este o alta. Dacă dorim să vedem în aceasta o nedreptate, nu are importanță, dar, în orice caz, este o necesitate; și de altfel ar fi mai degrabă contrar unei nedreptăți: noțiunea de dreptate, lipsită de caracterul său sentimental și specific uman, se reduce la aceea de echilibru sau de armonie; or, pentru a exista armonie în Univers, este necesar și suficient ca fiecare să fie la locul cuvenit, ca element al acestui Univers, în conformitate cu propria sa natură. Propriu-zis, aceasta înseamnă a spune că diferențele și inegalitățile, chiar dacă ne place să le considerăm nedreptăți reale sau aparente, ele contribuie efectiv și necesar la această armonie totală; și nu poate fi altfel, căci ar însemna să presupunem că lucrurile nu sunt ceea ce sunt, deoarece ar fi o absurditate să presupunem că unei ființe i se poate întâmpla ceva care nu este o consecință a naturii sale; astfel partizanii dreptății pot fi mai degrabă mulțumiți, fără a fi obligați să meargă împotriva adevărului.

Allan Kardec declară că „dogma reîncarnării se fundamentează pe dreptatea lui Dumnezeu și pe revelație”¹; tocmai am arătat că din aceste două motive de a crede în aceasta primul nu poate fi invocat în mod valabil; în ceea ce îl privește pe cel de-al doilea, înțelegând prin el revelația „spiritelor”, noi am stabilit mai înainte că este inexistentă, deci nu mai revenim. Totuși acestea nu sunt decât observații preliminare, căci, din faptul că nu vedem niciun motiv pentru a admite un lucru, aceasta nu înseamnă că în mod obligatoriu acest lucru este

¹ *Le Livre des Esprit*, p. 75.

IBDIS | We know
 fals; vom mai putea rămâne cel puțin la o atitudine de îndoială pur și simplu în privința acestuia. Va trebui să spunem că obiecțiile care se formulează în mod obișnuit împotriva teoriei reîncarnaționiste nu sunt mai puternice decât rațiunile invocate pe de altă parte pentru a o susține; aceasta ține, în cea mai mare parte, de modul în care adversarii și partizanii reîncarnării se situează întotdeauna pe teren moral și sentimental, iar considerațiile de acest ordin nu dovedesc nimic. Putem reface aici aceeași observație ca în cazul problemei comunicării cu morții: în loc să se întrebe dacă este adevărat sau fals – singurul aspect important –, se discută dacă acest lucru este sau nu „consolator”, ceea ce se poate discuta la nesfârșit fără a se ajunge la un rezultat, deoarece criteriul este pur „subiectiv”, cum spunea un filosof. Din fericire, sunt mult mai multe lucruri importante de spus împotriva reîncarnării, căci i se poate stabili o imposibilitate absolută; dar, înainte să ajungem în acest punct, va trebui să ne referim la un alt aspect și să facem anumite precizări și distincții, nu numai pentru că sunt foarte importante în sine, ci și pentru că fără ele unii s-ar putea mira văzându-ne afirmând că reîncarnarea este o idee exclusiv modernă. Prea multe confuzii și noțiuni false au fost prezente pe parcursul unui secol, pentru ca mulți oameni, chiar din afara mediului „neospiritualist”, să nu fie grav influențați; această deformare a ajuns în stadiul în care orientaliștii oficiali, de pildă, interpretează în mod curent unele texte într-un sens reîncarnaționist, deși ele nu au vreo legătură cu aceasta, astfel că au devenit incapabili să le înțeleagă altfel, ceea ce înseamnă că nu mai înțeleg nimic.

Termenul de „reîncarnare” trebuie distins de cel puțin alți doi termeni, care au o semnificație total diferită și care sunt: „metempsihoză” și „transmigrare”; aceste lucruri erau foarte bine cunoscute de oamenii din vechime, așa cum sunt

cunoscute și de orientali, dar pe care occidentalii moderni, inventatorii reîncarnării, le ignoră complet¹. Atunci când vorbim despre reîncarnare, aceasta înseamnă că ființa care a avut un corp revine, reluând un corp nou, adică propriu-zis revine la starea prin care a trecut deja; pe de altă parte, se admite că aceasta privește ființa reală și completă, și nu doar elemente mai mult sau mai puțin importante care au intrat în constituția sa cu un rost oarecare. În afară de aceste două condiții, nu poate fi vorba nicidecum despre reîncarnare; or metempsihoza se distinge esențial de transmigrare, așa cum este ea considerată în doctrinele orientale, iar cea de-a doua nu diferă mai puțin profund de metempsihoză, în sensul în care o înțeleg în special orficii și pitagoricienii. Spiritiștii, afirmând în mod fals antichitatea teoriei reîncarnaționiste, susțin că ea nu este identică metempsihozei; dar, după ei, ea se diferențiază numai prin aceea că existențele succesive sunt concepute ca fiind „progresive” și că nu privește decât ființele umane: „Există, spune Allan Kardec, între metempsihoza celor din vechime și doctrina modernă a reîncarnării, această mare diferență că spiritele resping în modul cel mai categoric transmigrarea omului în animale, și reciproc”². Oamenii din vechime nu au conceput niciodată o astfel de transmigrare, și nici a unui om în alți oameni, așa cum s-ar putea defini în reîncarnarea; fără îndoială, există expresii mai mult sau mai puțin simbolice care pot da naștere unor neînțelegeri, dar numai în cazul în care nu se cunoaște ce vor să însemne cu adevărat, cum ar fi: există în oameni elemente psihice care se disociază

¹ Este cazul să menționăm, de asemenea, concepțiile anumitor cabaliști, care le-au numit „revoluție a sufletelor” și „embrionat”; dar nu este locul aici să vorbim despre acestea; de altfel, aceste concepții au o importanță restrânsă, căci ele fac să intervină condiții care, oricât ar părea de bizar, sunt proprii poporului lui Israel.

² *Le Livre des Esprit*, pp. 96 și 262–264.